

Agota Kristof
TRILOGIJA
Šolski zvezek
Dokaz
Tretja laž

ŠOLSKI ZVEZEK

Prevedla Alenka Moder Saje

Prideva k Stari mami

Prišli smo iz Velikega mesta. Potovali smo vso noč. Mama ima rdeče oči. Nosi veliko škatlo, midva pa vsak svoj kovček z oblekami in Očetov slovar, ki si ga podajava, kadar naju bolijo roke.

Dolgo hodimo. Hiša Stare mame je daleč od postaje, na drugem koncu Malega mesta. Tukaj ni ne tramvaja, ne avtobusa, ne avtomobilov. Vozijo samo vojaški tovornjaki.

Pešcev je malo, v mestu je tiho. Slišimo svoje korake; hodimo molče, Mama v sredini med nama.

Pred vhodom na vrt Stare mame Mama reče:

– Tukaj me počakajta.

Nekaj časa čakava, potem pa greva na vrt, greva okrog hiše, počepneva pod okno, od koder prihajajo glasovi. Mamin glas:

– Doma nimamo nič več hrane, ne kruha, ne mesa, ne zelenjave, ne mleka. Ničesar. Nimam jima dati kaj jesti.

Drug glas reče:

– In si se spomnila name. Deset let se nisi spomnila. Nisi prišla, nisi pisala.

Mama reče:

– Dobro veste, zakaj. Rada sem imela očeta.

Drugi glas reče:

– Ja, zdaj si se pa spomnila, da imaš tudi mamo. In me prišla prosit, naj ti pomagam.

Mama reče:

– Nič ne prosim zase. Samo to bi rada, da bi otroka preživela vojno. Veliko mesto dan in noč bombardirajo, ni več hrane. Otroke evakuirajo na deželo, k sorodnikom ali neznancem, h komur koli.

Drugi glas reče:

– Pa jih pošlji k neznancem, h komur koli.

Mama reče:

– Vaša vnuka sta.

– Moja vnuka? Saj ju sploh ne poznam. A dva sta?

– Dva. Dva fantka. Dvojčka.

Drugi glas vpraša:

– Kaj si pa naredila z drugimi?

Mama vpraša:

– S katerimi drugimi?

– Kuzle jih povržejo štiri ali pet naenkrat. Enega ali dva obdržimo, druge utopimo.

Drugi glas se na glas zasmeje. Mama nič ne reče, drugi glas vpraša:

– Ali imata vsaj očeta? Nisi poročena, kolikor vem. Nisem bila povabljena na poroko.

– Poročena sem. Njun oče je na fronti. Že šest mesecev nimam nič novic.

– Potem lahko že narediš križ čezenj.

Drugi glas se spet zasmeje, Mama se zajoka. Vrneva se pred vhod na vrt.

Mama pride iz hiše s staro žensko.

Mama nama reče:

– To je vajina Stara mama. Nekaj časa bosta ostala pri njej, do konca vojne.

Stara mama reče:

– Vojna lahko dolgo traja. Delati bosta morala, kaj pa drugega. Tudi tukaj hrana ni zastoj.

Mama reče:

– Poslala vam bom denar. V kovčkih imata obleko. V škatli pa rjuhe in odeje. Pridna bodita. Pisala vama bom.

Objame naju in objokana odide.

Stara mama se na glas zasmeje in nama reče:

– Rjuhe, odeje! Bele srajce in lakirane čevlje! Vaju bom že naučila živeti!

Stari mami pokaževa jezik. Še bolj na glas se zasmije in se potolče po stegnih.

Hiša Stare mame

Hiša Stare mame je pet minut hoje od zadnjih hiš v Malem mestu. Naprej je samo še prašna cesta, ki jo kmalu preseka zapornica. Dlje ne smeš, vojak je na straži. Ima mitraljez in daljnogled; kadar dežuje, gre pod streho v stražarnico. Veva, da je na drugi strani zapornice med drevjem skrita skrivna vojaška baza, za bazo pa je meja in druga država.

Okrog hiše Stare mame je vrt, na koncu vrta teče potok, potem pa je gozd.

Na vrtu raste vseh vrst zelenjava in sadno drevje. V enem kotu so zajčnik, kurnik, svinjak in hlevček za koze. Zlezla sva na hrbet največjemu prašiču, pa se ne moreš obdržati na njem.

Stara mama prodaja na trgu zelenjavo, sadje, zajce, race in piščance, pa tudi kurja in račja jajca in kozji sir. Prašiče prodaja mesarju, ki jih plača z denarjem ali pa s šunko in prekajenimi klobasami.

Imamo tudi psa, da odganja tatove, in mačko, da lovi miši in podgane. Ne smeva ji dajati jesti, ker mora biti lačna.

Stara mama ima na drugi strani ceste še vinograd.

V hišo prideš skoz kuhinjo, ki je velika in topla. Štedilnik na drva je ves dan zakurjen. Pri oknu sta velika miza in kotna klop. Na tej klopi spiva.

Iz kuhinje peljejo vrata v sobo Stare mame, ampak je zmeraj zaklenjena. Samo Stara mama gre lahko noter, zvečer gre noter spat.

V hiši je še ena soba, kamor prideš, ne da bi ti bilo treba skoz kuhinjo, naravnost z vrta. V tej sobi stanuje tuj oficir. Tudi ta ima zaklenjena vrata.

Pod hišo je klet, polna hrane, pod streho pa kamra, kamor Stara mama nič več ne leze, odkar sva našagala lestev in je padla in se udarila. Vhod v kamro je nad oficirjevimi vrati, vanjo prilezeva po vrvi. Zgoraj imava skrit šolski zvezek, Očetov slovar in druge reči, ki jih morava skrivati.

Kmalu sva si naredila ključ, ki odpre vsa vrata, in izvrtala luknje v tla v kamri. S ključem lahko mirno hodiva po hiši, kadar ni nikogar, skoz luknje pa lahko gledava Staro mamo in oficirja, ne da bi kaj posumila.

Stara mama

Stara mama je Mamina mama. Preden sva prišla k njej, nisva vedela, da ima Mama še mamo.

Rečeva ji Stara mama.

Ljudje ji rečejo Coprnica.

Ona nama reče – kuzlina sinova.

Stara mama je majhna in suha. Na glavi ima črno ruto. Obleke ima temno sive. Obuta je v stare vojaške čevlje. Kadar je lepo, hodi bosa. Po obrazu ima gube, rjave pege in bradavice, iz katerih ji rastejo kocine. Zob nima več, vsaj vidi se jih ne.

Stara mama se ne umiva. Ko kaj pojé ali spi, si s koncem rute obriše usta. Spodnjih hlač ne nosi. Kadar mora lulat, se ustavi, kjer je, razkreči noge in se pod kiklo pošči-je na tla. Jasno, da tega ne počne v hiši.

Stara mama se nikoli ne sleče. Zvečer sva gledala v sobo. Sleče si kiklo, spodaj ima še eno. Sleče si bluzo, spodaj ima še eno. Tako se uleže. Ne sname si rute.

Stara mama malo govori. Razen zvečer. Zvečer vzame steklenico s police in pije kar iz steklenice. Kmalu začne govoriti v jeziku, ki ga ne pozna. Tega jezika ne govorijo tuji vojaki, ta jezik je čisto drugačen.

V tem neznanem jeziku si Stara mama postavlja vprašanja in si odgovarja. Včasih se smeje ali pa se jezi in kriči. Nazadnje se skoraj zmeraj začne jokati, opotekajoč se gre v svojo sobo, pade na posteljo in jo dolgo v noč slišiva jokati.

Delo

Za Staro mamó morava delati, drugače nama ne da jesti in morava ostati čez noč zunaj.

Na začetku je nisva hotela ubogati. Spala sva na vrtu, jedla sva sadje in surovo zelenjavo.

Zjutraj, pred sončnim vzhodom, vidiva, da pride Stara mama iz hiše. Nič nama ne reče. Nahranit gre živali, pomolze koze, potem jih odpelje k potoku in jih priveže k drevesu. Potem zalije vrt in nabere zelenjavo in sadje in naloži na kóla. Gor da še polno košaro jajc, kletko z zajcem in kuro ali raco z zvezanimi nogami.

Gre na trg, poriva kóla, jermen ji gre krog suhega vratu in ji potiska glavo dol. Opoteka se pod težo. Zaradi grbin na cesti in kamnov jo zanaša, ampak hodi, na noter, kakor race. Gre v mesto, na trg, ne ustavlja se, niti enkrat ne postavi kól na tla.

Ko pride s trga, skuha juho iz zelenjave, ki je ni prodala, in marmelado iz sadja. Pojé, se gre uleč v vinograd, spi kakšno uro, potem dela v vinogradu, če ni dela, pa pride domov, seka drva, spet nahrani živali, pripelje koze s paše, jih pomolze, gre v gozd, prinese gobe in dračje, dela sir, suši gobe in fižol, vlaga drugo zelenjavo, spet zalije vrt, pospravlja klet in tako do večera.

Ko šesto jutro pride iz hiše, sva že zalila vrt. Iz rok ji vzameva težke lambarje s pomijami za prašiče, odpeljeva koze k potoku, ji pomagava naložiti na kóla. Ko pride s trga, ravno sekava drva.

Pri kosilu Stara mama reče:

– Zdaj razumeta. Za streho in hrano si morata zaslužiti.

Rečeva:

– Ne gre za to. Delo je zoprno, ampak gledati nekoga, ki dela, ti pa ne, je pa še bolj zoprno, še posebno, če je tisti star.

Stara mama se zareži:

– Kuzlina sinova! Hočeta reči, da sem se vama zasmilila?

– Ne, Stara mama. Samo sram naju je postalo.

Popoldne greva po dračje v gozd.

Od takrat delava vse, kar lahko.

Gozd in potok

Gozd je zelo velik, potok pa čisto majhen. Če hočeš v gozd, moraš čez potok. Kadar je malo vode, prideva čez tako, da skačeva s kamna na kamen. Včasih pa, kadar je bilo veliko dežja, nama voda sega do pasu in je mrzla in blatna. Skleneva, da bova zgradila most iz opek in desk, ki jih najdeva okrog hiš, ki so jih porušile bombe.

Most je trden. Pokaževa ga Stari mami. Preskusi ga in reče:

– Lepo. Ampak ne hodita predaleč v gozd. Meja je blizu, vojaki bojo streljali na vaju. In ne zgubita se mi. Ne bom vaju hodila iskat.

Ko sva delala most, sva videla ribe. Skrivajo se pod velikimi kamni ali v senci grmov in dreves, ki se nad potokom ponekod stikajo z vejami. Izbereva največje ribe, jih uloviva in jih dava v škropilnico, polno vode. Ko jih zvečer prineseva domov, Stara mama reče:

– Kuzlina sinova! Kako sta jih ujela?

– Z rokami. Čisto lahko je. Samo pri miru moraš stati in čakati.

– Potem jih pa še več nalovita. Kolikor jih moreta.

Drugo jutro Stara mama naloži škropilnico na kóla in proda ribe na trgu.

Dostikrat greva v gozd, nikoli se ne zgubiva, veva, kje je meja. Kmalu naju stražarji že poznajo. Nikoli ne streljajo na naju. Stara mama naju je naučila, da ločiva užitne gobe od strupenih.

Iz gozda na hrbtu prinašava butare, v košarah pa gobe in kostanj. Drva lepo zlagava ob zidove pod nadstrešek in na štedilniku spečeva kostanj, če Stare mame ni.

Nekega dne sva daleč v gozdu, ob veliki jami, ki jo je naredila bomba, našla mrtvega vojaka. Cel je, samo oči nima več zaradi krogarjev. Vzameva mu puško, patrone, granate: puško skrijeva v butaro, patrone in granate v košare pod gobe.

Ko prideva domov, jih skrbno zavijeva v slamo in skrijeva v vreče za krompir in zakopljeva pod klop pod oficirjevim oknom.

Umazanost

Pri nas doma, v Velikem mestu, naju je Mama velikokrat umivala. Pod tušem ali v banji. Preoblekla naju je v čiste obleke in nama postrigla nohte. Lase pa naju je peljala strič k frizerju. Po vsaki jedi sva si umila zobe.

Pri Stari mami se ne moreš umivati. Ni kopalnice, še tekoče vode ni. Vodo je treba potegniti iz vodnjaka na dvorišču in jo v vedru prnesti noter. Pri hiši ni mila ne zobne paste ne pralnih praškov.

V kuhinji je vse umazano. Rdeč tlakovec nepravilnih oblik se ti lepi pod nogami, velika miza se ti lepi pod rokami in pod komolci. Štedilnik je čisto zasvinjan, zidovi okrog so črni od saj. Čeprav Stara mama pomiva posodo, niso krožniki, žlice in noži nikoli popolnoma čisti, lonci pa so prekriti z debelo plastjo umazanije. Cunje so sivkaste in smrdijo.

Na začetku nama sploh ni bilo do hrane, še posebno ko sva videla, kako Stara mama pripravlja kosilo, da si nič ne umije rok in se usekuje v rokav. Pozneje naju ni več brigalo.

Kadar je toplo, se greva skopat v potok, pri vodnjaku si umijeva obraz in zobe. Kadar je mraz, pa se ne moreva umivati. V hiši ni nobene dovolj velike posode. Najine rjuhe, odeje in brisače so zginile. Nikoli več nisva videla velike škatle, v kateri jih je Mama prinesla.

Stara mama je vse prodala.

Zmeraj bolj sva umazana, obleke tudi. Iz kovčkov pod klopjo jemljeva čiste obleke, ampak kmalu ni več čistih oblek. Obleke so strgane, čevlji so pošvedrani in imajo luknje. Kadar se da, hodiva bosa in sva oblečena samo v gate ali v hlače. Podplati so nama otrdeli, ne čutiva več

trnov in kamnov. Koža je zagorela, roke in noge polne odrgnin, prask, krast, pikov žuželk. Nohti, ki si jih nikoli ne postriževa, se nama lomijo, lasje, skoraj beli od sonca, nama segajo do ramen.

Stranišče je na koncu vrta. Nikoli ni papirja. Briševa se z največjimi listi rastlin.

Smrdiva po gnoju, ribah, travi, gobah, dimu, mleku, siru, blatu, lužah, zemlji, potu, scalnici, plesnobi.

Smrdiva kot Stara mama.

Vaje za krepitev telesa

Stara mama naju dostikrat udari, s koščnimi rokami ali z metlo ali z mokro cunjjo. Vleče naju za ušesa, cuka za lase.

Tudi drugi naju klofutajo in brcajo, niti ne veva, zakaj. Boli naju in se jokava.

Trpiva tudi zaradi padcev, prask, odrgnin, dela, mraza in vročine.

Odločiva se, da si okrepiva telo, da bova lahko prenašala bolečine, ne da bi se jokala.

Začneva tako, da se klofutava, potem se tolčeva s pestmi. Ko Stara mama vidi, da imava otečena obraza, vpraša:

– Kdo vaju je?

– Sama sva se, Stara mama.

– Sta se stepla? Zakaj?

– Kar tako, Stara mama. Ne skrbite, samo vadiva.

– Vadita? Čisto sta trčena! Prav, če vaju veseli ...

Naga sva. Drug drugega tepeva s pasom. Pri vsakem udarcu rečeva:

– Nič ne boli.

Močneje udarjava, zmeraj močnejše.

Roke drživa nad ognjem. Z nožem se reževa po stegnih, po rokah, po prsih in na rane zlijeva alkohol. Vsakokrat rečeva:

– Nič ne boli.

Čez nekaj časa skoraj nič več ne čutiva. Nekoga drugega boli, nekdo drug se je opeknel, se urezal, nekdo drug trpi.

Nič več ne jokava.

Kadar je Stara mama jezna in kriči, ji rečeva:

– Ne vpijite, Stara mama, rajši naju pretepите.

Ko naju udari, rečeva:

– Še, Stara mama! Nate še drugo lice, kakor v Svetem pismu. Še po drugem licu naju dajte, Stara mama.

Stara mama odgovori:

– Vrag vaju vzemi pa Sveto pismo in lica!

Sluga

Leživa na kotni klopi v kuhinji. Dotikava se z glava-
ma. Oči imava zaprte, ampak še ne spiva. Nekdo odpre
vrata. Odpreva oči. Svetloba iz žepne baterije naju oslepi.
Vprašava:

– Kdo je?

Moški glas odgovori:

– Ne bat. Ne bat. A so dva, al sem preveč pil?

Zasmeje se, prižge petrolejko na mizi in ugasne baterijo.
Zdaj ga dobro vidiva. Tuj vojak, brez čina. Reče:

– Jaz sluga od stotnika. Kaj vi tukaj delate?

Rečeva:

– Tukaj stanujeva. Pri Stari mami.

– Vnuki od Coprnice? Nikol videl. Od kdaj vi tukaj
ste?

– Že dva tedna.

– Ah! Jaz doma šel, v mojo vas. Dobro sem imel.

Vprašava:

– Kako to, da znate naš jezik?

Reče:

– Moja mama tukaj rodila, v vaši državi. K nam delat
prišla, natararica v gostilni. Spoznala mojega očeta, poro-
čila se. Ko bil majhen, moja mama vaš jezik je govorila.
Vaša država in moja država prijatla. Skupaj borila. Vi od
kod?

– Iz Velikega mesta.

– Veliko mesto, zelo nevarno. Bum! Bum!

– Ja, in nič hrane.

– Tukaj dobra hrana. Krompir, prašiče, kure, vse. Dolg
ostanete? Al samo počitnice?

– Do konca vojne.

– Vojne kmalu konec. Tukaj spite? Klop gola, trda, mrzla. Coprnica v sobo ne pusti?

– Nočeva spati v sobi Stare mame. Smrči in smrdi. Imela sva rjuhe in odeje, pa je vse prodala.

Sluga vzame toplo vodo iz kotlička na štedilniku in reče:

– Sobo počistit moram. Stotnik konec dopusta danes al jutri zjutraj.

Odide. Čez nekaj minut se vrne. Prinese nama dve sivi vojaški odeji.

– Ne sme prodat, coprnica. Če bo hudobna, poveste. Pok, pok, jo ubijem.

Spet se zasmеje. Pokrije naju, ugasne luč in odide.

Čez dan skrijeva odeji v kamro.